

1.5. МЕТОД VIA NEGATIONIS У ФІЛОСОФІЇ РЕЛІГІЇ

Філософія релігії є відносно молодого дисципліною, а відтак дослідження її предметного змісту, понятійно-категоріального наповнення, відмінностей і поєднання з іншими релігієзнавчими дисциплінами є надто актуальним. Як і саме поняття релігії не має однозначного визначення, термін філософія релігії використовується від XVIII ст. на визначення наукової дисципліни. Сама рефлексія щодо сутності релігії, яку можна вважати вступним кроком до філософії релігії, сягає давніх часів. У культурах греків і римлян, у Середньовіччі й у рамках самих релігій, зокрема християнства та ісламу, були описи інших релігій³⁶. Однак у добу Просвітництва повстали перші критичні праці з цієї дисципліни.

Одним із чинників формування нової критичної рефлексії релігії було відкриття нового світу, інших культур та народів, сучасних і також давніх. Іншим важливим чинником було народження нового способу мислення про релігію. Увага філософів пересунулась з питань істинності власної релігії та вічних істин взагалі, до спроби опису окремих релігійних фактів. Цьому сприяло поширення секуляризації та послаблення впливу Церкви. На відміну від натуральної теології, предметом якої був Бог, філософи релігії почали розглядати саму релігію. Певним чином цю зміну підготував антропоцентризм коперніканського повороту в думці Канта та радикальне розділення розуму і віри Декарта. Кантівське переконання в неможливості обґрунтування віри в Бога на фундаменті теоретичного розуму поклало розділ між філософією релігії та релігією. Натомість декартівська концепція *cogito* також усували підстави раціональної рефлексії про релігію та її трансцендентний предмет. Спробу подолання цього поділу пізніше прийняла феноменологія релігії. Розвиток науки та історичного мислення XIX ст. також вплинули на нову дисципліну. В цьому ж часі новим кроком, зокрема, став новий поділ наук про релігії. Розійшлись шляхи філософії релігії, теології та порівняльної історії релігії, яка зайнялась емпіричними дослідженнями.

Приступаючи до дослідження заявленої теми, ми **визначилися з тими завданнями, які маємо вирішити. Для визначення сфери філософії релігії та її методу** важливо розглянути цю дисципліну через

* Новікова Катерина – аспірант Інституту релігієзнавства Ягеллонського університету Краків (Польща).

³⁶ Поп.: Lanczkowski Gunter. Wprowadzenie do religioznawstwa // Przełożył i posłowiem opatrzył Andrzej Bronk SVD. – Verbinum. Wydawnictwo Księży Werbistów: Warszawa, 1986. – С. 176-177.

аналіз її взаємодії з іншими науками, з якими об'єднує її спільний предмет дослідження – релігія. Складність визначення філософії релігії пов'язана також з неоднозначністю поняття *religia*. Відповідь на питання про сутність релігії залежить від способу її дослідження. Філософія релігії займається інтерпретаціями світу, способами орієнтації людини, системами цінностей і формами життя, яким приписуємо в поточному житті прикметник «релігійне». Проте що розуміється під поняттям «релігійне»? Явищем називаємо факт, наділений значенням. Релігійне явище у сфері досліджень наділене певним характером значення, що має абсолютну важливість для певних людей. Іншими словами релігійна важливість перевищує всі інші значення даного явища. Релігійні люди впевнені, що їх простір простягається далі і вище та перевищує в напрямку до іншого простору, з яким встановлюють таємничий зв'язок і називають божественним. Система релігійних знаків співіснує в культурі посеред інших, а відтак в людську розмову вписується інший вимір комунікації – зв'язку людини з Богом (богами, *numen*). Визнання цієї системи знаків свідчить про присутність феномену релігії.

При обговоренні філософії релігії та її предмету – поняття релігії варто відмітити кризу поняття релігії не лише з огляду на саме поняття, розвинуте в європейській культурі та обтяжене філософськими і теологічними значеннями. Властиво слід запитати кожного дослідника що він розуміє під поняттям релігії, а також, які факти визнав би релігійними чи релігією. Поняття **релігії** повинно по суті бути універсальним та охоплювати ціле багатство культур і плюралізм релігій. Немає релігії як такої, але існують лише конкретні релігійні традиції, історичні релігійні системи. Врахування факту історичного плюралізму релігій особливо важливе аби філософія релігії не наближувалась до теологічної систематики.

Філософія релігії, як теоретична дисципліна, має емпіричний пункт виходу, яким є реальний релігійний досвід (релігійність). Може бути рефлексією конкретної живої духовності особи чи спільноти, а як історична, намагається враховувати динаміку релігійних процесів. Досліджуючи ці релігійні факти, відкриває загальну і основну структуру явища релігії. Слід зазначити, що, по-перше, факту можна приписати релігійне значення лише у властивому культурному контексті, адже в іншій культурі він може бути позбавлений його. По-друге, факт можна назвати релігійним, коли він має остаточне значення, абсолютну важливість для певних осіб³⁷. Досліджуючи явище, передусім звертаємо увагу на значення в ньому, а також і спосіб сприйняття конкретної особи чи групи. Адже явища не існують поза конкретним культурним контекстом. Тому вивчення релігійних фактів слід поєднувати з

³⁷ Waardenburg Jacques. Religie i religia. Systematyczne wprowadzenie do religioznawstwa // Przełożył i posłowie opatrzył Andrzej Bronk SVD. – Verbinum. Wydawnictwo Księży Werbistów: Warszawa, 1991. – S. 29.

дослідженням спільноти, для якої ці факти мають релігійне значення. Релігія становить орієнтаційну систему, що дозволяє людині знайти себе в світі та впорядкувати його згідно значень цієї системи.

Філософія релігії у ширшому значенні розглядає релігію і як експресію людини, як і те, чого ця експресія стосується. У вузькому значенні розглядає вона релігію з боку лише суб'єкту, тим самим відрізняючись від філософської теології. Відтак, філософія релігії може бути частиною загального релігієзнавства як теорія релігії й займатись розглядом природи релігійних явищ³⁸. Питання про приналежність філософії релігії до релігієзнавства досі залишається дискусійним. Визначення поля діяльності філософії релігії в порівнянні з релігієзнавством подеколи веде до визнання її своєрідним переднауковим етапом релігієзнавства як емпіричної дисципліни. Філософії завжди притаманна була рефлексія на тему релігії і Бога. Зв'язок філософії і релігії може означати як вплив на першу релігійного мислення даної традиції, так і неможливість провести межу між філософією і релігією, зокрема в Середньовіччі або індуїзмі³⁹. Тому можна зустріти розуміння цієї дисципліни як частини філософії, яка досліджує релігію, філософії як служебниці теології, філософської критики релігії та загальної теорії релігії⁴⁰.

Ця дисципліна філософська, оскільки представляє релігію не тільки як емпіричний релігієзнавчий факт (психологія релігії, історія релігії, соціологія релігії), але передусім у ній порушуються питання сутності релігії, її об'єктивної і суб'єктивної сторони, а також інтерпретації. Філософ відкриває суб'єктивні умови можливості релігії і розглядає внутрішню єдність та відповідність понять і образів, які використовує релігійна свідомість. Філософія релігії, залишаючись незалежною від точних наук про релігію, маючи власні дані та методи дослідження, прагне доповнюватись елементами та загальним апаратом зрядь інших наук, зокрема, користуватись дослідженнями загальної культурної антропології, історії культури, логічної аналізи мови, соціології культури, теорії комунікації та суспільної психології.

Французький філософ релігії Анрі Дюмері постулює перш за все необхідність зберігати пошану до самої релігії як автономного явища⁴¹. Дійсність має різні рівні, яким відповідають специфічні для них способи пізнання. Відтак вихідною точкою дослідження філософа релігії має

³⁸ Bronk Andrzej. Nauka wobec religii (teoretyczne podstawy nauk o religii). –Lublin, 1996. – S/ 138.

³⁹ Poniatowski Z. Wstęp do religioznawstwa. Wydanie drugie zmienione i rozszerzone. – PW: Warszawa, 1961. – S.175-176.

⁴⁰ Див: Гоффманн Генрик. Історія релігієзнавства в Польщі // пер. з пол. К. Новікової. – К.: Дух і Літера, 2010. – S. 39-40.

⁴¹ Duméry Henry. Critique et religion. Problemes de methode en philosophie de la religion. – Paris: Société d'Édition d'Enseignement Supérieur, 1957.

бути переконання про неможливість звести релігію до інших сфер людської дійсності. Іншими словами релігійний феномен вимагає бути дослідженим першочергово як релігійний, а не психічний, моральний чи суспільний. Мірче Еліаде наголошує принцип науки, згідно якого явище твориться завдяки масштабу його сприйняття. Іншими словами, релігійне явище може бути сприйняте в своїй справжній сутності, якщо підхід дослідника адекватний, себто якщо до нього підходять з релігійним мірилом.

Однак чи «релігійне мірило» не означає зраду автономного статусу філософії релігії і надмірне зближення філософії до теології? Як зберегти цілісність явища релігії та певну нейтральність підходу? Адже сутність релігії висковзує від дослідження через свій сакральний характер – віднесення до іншої надприродної дійсності. Визнавши реальність цієї трансценденції, дослідник переступає поріг філософії, стаючи на ґрунт теології. Натомість у намаганні утримати нейтральність підходу можлива інша крайність, а саме визнання релігії неповноцінним явищем або зведення її до іншої сфери людської дійсності. Безперечно релігійне явище не є виключно релігійним, оскільки існує в людському світі. Тому воно, як релігійне, є водночас частиною психічного, суспільного, культурного, мовного та інших вимірів. Проте такою частиною, що у цих вимірах вирізняється своїм особливим характером. То ж Еліаде визначає релігію саме через протиставлення – передусім як сакральне явище, що перебуває в опозиції до профанного⁴². Завданням філософа релігії не є конструювання якоїсь ідеальної релігії. Дослідник розумів дослідження релігії як мистецтво інтерпретації експресії людських способів досвіду сенсу і буття, що в релігії конструюються на основі цієї опозиції священне-профанне⁴³.

У католицьких колах рівновага між теологією та критичним підходом теорії релігії подеколи втрачається на користь теології. Одним з яскравих прикладів є феноменологія релігії Макса Шелера. Він стверджує, що кожна людина (і не тільки релігійна) виконує релігійні акти, подеколи не усвідомлюючи це, а священне знаходиться на найвищому щаблі ієрархії цінностей. Певним фундаментом для такого переконання в католицькій теології була концепція натуральної релігії, згідно якої людина за допомогою розуму може дійти до Бога. Натомість у протестантській думці немає ідеї натуральної релігії. Такі дослідники, як Рудольф Отто, Фрідріх Шлеєрмахер розглядали релігію як частково ірраціональне явище, можливе до схоплення з допомогою інтуїції чи спеціального почуття. В діалектичній теології думка про Бога і людину зводилась цілком до об'явлення Божого слова через Христа. Тому в протестантських колах відокремлення філософії релігії від теології стало можливе. Хоч у феноменології релігії Герардуса ван дер Леува, а також в герменевтиці не

⁴² Еліаде Мирча: Очерки сравнительного религиоведения. – М.: 1999

⁴³ Waardenburg Jacques. Religie i religia... // Цит. вид. – S. 156.

виключалась роль розуму та здійснювались спроби раціональної інтерпретації релігійних фактів.

Певною мірою відповіддю на діалектичну теологію стала думка Пауля Тилліха, згідно якого культура невід’ємно пов’язана з релігією як її основним значенням. Релігія є виміром глибини і відображається у духовному житті⁴⁴.

Філософія релігії є місцем зустрічі філософії та релігії як конкурентів. Перша постулює претензії до істини, а друга вимагає визнання. Поняття надприродного об’явлення вносить момент напруження між філософією і релігією. З поняттям божественного не зможе впоратись раціоналістична філософія⁴⁵. Це напруження визначає проблематичність філософії релігії та скеровує її в напрямку релігійної філософії чи теології. Тим не менше, у захисті автономності філософії релігії слід зазначити, що філософія і теологія відрізняються точкою виходу думки. Поле рефлексії та метод дослідження відрізняються залежно від інтенції мислителя. Релігійна людина, що шукає шляхів спасіння звернеться до Трасценденції. Філософ, який прагне зрозуміти дійсність, шукатиме релігію в людині. Предметом філософії релігії є значення та інтенційність релігії. Філософ досліджує релігію як систему знаків, символів і феноменів, які використовує релігійна свідомість. Натомість теологія скерована на Бога, Абсолютне суще – джерело істини, добра і краси, нескінченне і вічне.

Джерелом її передусім є об’явлення Бога. Теологія – це спроба раціоналізації, збагнення об’явлених речей, інтелектуального схоплення відносин Бога і людини так, як вони представлені в релігійних подіях і святих писаннях. Іншими словами – теолог займається архітектурою середини на відміну від філософа, який аналізує і оцінює споруду ззовні. Точкою виходу теолога є сам акт віри, що визначає межі рефлексії: він мислить у світлі власного акту віри. Він впорядковує і намагається поглибити, зрозуміти те, що дане. Натомість філософ аналізує умови можливості цього акту та його особливості. Зазвичай кожна філософія релігії претендує ствердити про релігію щось, що виходить за межі партикулярних образів релігії, представлені точними науками про релігію⁴⁶.

Напруження між філософією та релігією відкриває суттєву рису філософії релігії – її *негативний метод* у визначенні власного статусу і підходу до предмету дослідження. Йдеться про певну спорідненість філософії релігії з апофатичною теологією, яка затримується перед таємницею Бога, стверджуючи у Ньому лише єдність сутності та існування. Відтак визначення сутності та завдань цієї дисципліни відбувається *шляхом заперечення* того, чим вона не є. Філософія релігії – це ані філософська теологія, ані світська теологія, ані апологетика, ані релігійна філософія, але також і не релігієзнавство. Теологічні науки є

⁴⁴ Там само. – S. 48.

⁴⁵ Bronk Andrej. Nauka wobec religii // Цит. вид. – S. 137.

⁴⁶ Там само.

предметом критичної рефлексії цієї дисципліни. Релігієзнавчі науки постачають філософам емпіричний матеріал для дослідження про витoki релігії, етапи її розвитку, релігійну спільноту чи суб'єкт релігійності. Емпіричне знання про релігію прагне глибше пізнати релігійний феномен, але воно не в змозі відповісти на питання про сенс, суб'єктивні умови його можливості, інтерпретації мови, релігійних уявлень, символів і дій, які становлять основу релігії.

Метод *via negationis* відіграє динамічну функцію. З одного боку, він уможливорює автономність філософії релігії та визначення поля її діяльності, а з другого - становить критичний принцип, який дозволяє не задовольнятися отриманими результатами, а самій релігії – виображеннями і символами Бога. Властиво, подібно тому, як Еліаде описував саму релігію як священну сферу через опозицію до профанного, так філософія релігії визначає свій статус.

У роздумах над сутністю філософії релігії та її визначенням не можна оминати особи самого філософа релігії. Подібно тому, як, досліджуючи релігію, виходимо від людського досвіду, переживання, життєвої події, яка радикально перемінює життя та конкретних релігійних фактів, так само, запитуючи про сутність філософії релігії, слід звернутись до особи самого дослідника. Перше питання, яке постає перед нами: чи він повинен бути релігійною людиною і пережити релігійний досвід, щоб отримати таким чином право вивчати явище релігії? Або ж навпаки - чи такий пережитий власний досвід перешкоджатиме об'єктивному дослідженню релігії та утриманню позиції нейтральності. Одним з поширених аргументів на користь необхідності власного досвіду релігії є неможливість описати симфонію без обізнаності в музиці, або описати картину без розуміння кольорів та композиції. Однак хворий не мусить шукати лікаря, що перехворів подібною хворобою, а має знайти спеціаліста з лікування його хвороби.

Визнаючи релігію як один зі знаків людської культури, тим самим приписуємо їй раціональний характер. Тому гадаємо, що акт віри не є необхідною умовою для вивчення релігії, оскільки релігійні феномени мають в собі раціональні елементи, своє значення, яке є комунікативним подібно до інших сфер культури. Однак як феномен, який подається як приналежний до божественного світу, наділений також ірраціональним елементом. Адже релігія трансцендує в напрямку іншого, надприродного світу. Особливий характер цієї інтенціональності неодмінний для визначення сенсу релігії. І тут знову постає, певним чином без вирішальної відповіді, питання про власний релігійний досвід філософа.

Відкриття феноменів та їх опис означає введення певного плану в хаотичну мішанину фактів дійсності. Людина, що шукає в житті сенс, впорядковує перше в певну цілісність, виповнену значенням. В такий спосіб виникає культура. Сенс частково належить до самої дійсності, а частково до когось, хто намагається його зрозуміти. Слід усвідомити, що

феномен ніколи не постає безпосередньо, а лише у вигляді знаку якогось сенсу, який дослідник має пояснити, але через самого себе. Жак Ваарденбург закидає такій класичній феноменології редукування релігії до чистого досвіду або чистої ідеї, відриваючи від історичних процесів та суспільного контексту. Таким чином релігія певною мірою обмежується до бачення самого дослідника. Ваарденбург пропонує у своїй неофеноменології релігії натомість досліджувати релігійні феномени через схоплення їхньої інтенції⁴⁷. Звичайно на допомогу може прийти емпатія, любов до предмету дослідження. Герардус ван дер Леув стверджує, що феномени слід включити до власного життя, методично їх пережити, щоб потім взяти у дужки і спробувати пояснити. Феноменологія по суті прагне дати свідчення тому, що явиться⁴⁸. Відкриття сенсу явищ виключає будь-яке емпіричне, логічне чи метафізичне насилля стосовно них.

Пошук сутності релігійних феноменів у класичній феноменології релігії не лише може вести до суб'єктивізму. Ейдетичне бачення феноменології наближує її до теології, навіть до містики. Вихідною точкою дослідження є свідомість, через яку веде шлях відкриття сутності. У випадку феноменології йдеться про відкриття ейдосів явищ, а в теології – про відкриття Бога в свідомості людини. Гадаємо, що такий підхід є своєрідним пізнавальним оптимізмом – постулатом безпередпосилочного знання, уникаючи водночас суб'єктивізму, психологізму та релятивізму. Феноменологія уподібнюється до споглядання релігії. Дослідник немов аскет, що віддаляється від світу через *epoché* аби відкрити найглибшу сутність досліджуваних феноменів. За суттю своєю, феноменологія, як і теологія, прагне до істини й постулює повернення до джерел сенсу і буття. Одним з прикладів є філософія Едит Штайн, яка з персоналістичної феноменології здійснила перехід до теології.

Релігійний сенс є таким, за яким вже не може стояти жоден інший подальший чи глибший. Це - остаточний сенс, який не буде ніколи зрозумілим до кінця і ніколи до кінця висловленим. Він назавжди залишиться чимось, що нас перевищує, є таємницею і постійно об'являється, а разом з тим залишається закритим. Відповідь людини на це об'явлення вже є феноменом і, власне, на його підставі ми можемо судити про саме об'явлення. Тим, що ми в феноменологічний спосіб схоплюємо в ньому, є відблиском у переживанні. Ми не в змозі науково збагнути мову Бога, а лише можемо пізнати нашу відповідь. Релігія – це по суті граничне переживання, досвід, який висковзує в спостереженні, яке, через свою інтенцію скеровану до божественного, залишиться закритим. Отже, релігійна людина вирушає цим шляхом до всемогутності, до остаточного значення, але доходить до усвідомлення того, що він залишається

⁴⁷ Пор.: Jacques Waardenburg. *Religie i religia...* // Цит. вид. – S. 181.

⁴⁸ Gerardus van der Leeuw. *Fenomenologia religii* // *Przeł. Z niem. J. Prokopiuk.* – Warszawa: Książka i wiedza, 1997. – S. 583-584.

незбагненим. Акт віри – найглибше у релігійному прагненні – відносини людини з Богом – повністю закриті для дослідження.

Отже, яким чином ми можемо говорити на ґрунті філософії про щось, що виходить за межі феномену і є закритим? У цьому моменті перед нами відкривається *антиномія*, яка становить не лише характерну специфіку всіх релігій, а також і будь-якого розуміння. Вимога безпередпосилочності пізнання сягає думки Платона. Переконання в можливості досягнення об'єктивності і очевидності наукових тверджень і теорій були властиві таким філософським течіям, як позитивізм і феноменологія. Попри релігійність самого філософа чи його симпатію, він мусить дотримуватись постулатів феноменології, яка вимагає від дослідника виключити власні переконання, щоб вони не викривлювали процес дослідження. Наскільки це можливе, є вже питанням самої феноменології. Тим часом наявність передпосилань неминуха. Дослідник використовує на стадіях зібрання та інтерпретації матеріалу різні категорії передпосилань – світоглядні, релігійні, політичні чи наукові; наміри та емоційний стосунок; преференції і способи дослідження; інтерпретаційні фактори, наприклад апріорні⁴⁹.

Можна запитати чи взагалі потрібна філософія релігії? Ця наука зустрічається з великою критикою як з боку філософів, так і віруючих, які недовірливо ставляться до раціоналізації, що, на їхню думку, узурпує право до пояснення невимовного. Якщо для дослідника важливі самі факти, то для релігійних людей йдеться передусім про їх остаточне значення, сенс уявлень, цілісність сенсу події та поведінки. Опір викликає уречевлення релігії, перетворення її на предмет критичної рефлексії в дослідженні на відміну від постави пошани, любові та віддання вірян. Крім того, науковий об'єктивізм веде до певної десакралізації релігійних явищ та самої релігії як священного, в яке вірять і довіряють. Можна застосовувати вид інтерпретації, що дозволяє виявити спосіб тлумачення цих релігійних фактів вірянами та відкриття іманентних, значеневих змістів для них. Таке завдання приймає герменевтика та феноменологія релігії на відміну від класичного релігієзнавства. Відтак питання сенсу чи нонсенсу релігійних явищ або релігій становить коло особливих питань, які порушує філософія релігії⁵⁰.

Однак у захисті філософії релігії можна висловити переконання, що для релігії вона може стати своєрідним *критичним принципом*, який вже присутній в самій релігії – у вірі. Критичний принцип всередині релігійного простору виконує релігійну функцію стосовно об'єктивізації її уявлень, які через наше буття людьми уможливають нам наближення до незбагненого. Пауль Тилліх стверджує, що в самій вірі присутня

⁴⁹ Бронк А. О причинах невозможности безпредпосылочного и в этом мысле объективного изучения религии // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. – № 5 (37). – М., 2011. – С. 85-86.

⁵⁰ Waardenburg Jacques. Religie i religia... // Цит. вид. – С. 155

«протестантська засада», яка наказує зберігати критичну відстань до всіх уявлень, які застосовуємо до Бога та визнання їхнього відносного характеру. Дотримання цього принципу дозволить вірянам уникнути ідолатрії. При цьому слід розрізнити два типи критики – критику іманентну вірі та філософську критику. Критичний елемент самого релігійного акту є спонтанним рухом свідомості. Анрі Дюмері називає цю рису людського духу «контестатором», який не задовольняючись власними результатами невпинно прямує вперед, виходить за межі самого себе⁵¹.

Філософська критика не стосується самого Абсолюту, але нашого способу його розуміння. Філософ релігії не стверджує також про сам акт віри. Тим не менше, філософія релігії може стати у пригоді релігії як допомога усвідомлення релятивності її визначень Бога. Дюмері вважає, що філософія релігії може вести до критичної віри. Він стверджує, що у сфері вивчення релігії відповідним є метод розуміння. На відміну від природничих наук, які використовують методи, що уможливають об'єктивацію, скеровану на опановування пізнаваних предметів, опановувати світ, освоювати. Людина натомість не може повністю об'єктивізувати саму себе, зустрічаючи опір в своїй самості, неможливій редукції. Відтак, метод розуміння намагається зберегти специфіку людського світу – освітлювати, а не опановувати. Тому релігійний феномен як людський також досліджується методом розуміння.

Отже, сам філософ релігії покликаний утримувати рівновагу між наукою і релігією на межі опозиції священного і профанного. Далека від загрози релігійному акту, філософська рефлексія дає досліднику посилену самосвідомість. Філософія релігії означає шлях до остаточної межі, там де є лише одне розуміння, що знаходиться «за іншою стороною». Вона супроводжує рух віри, що самотрансцендує, в її неспокійному прагненні виходу поза свій теперішній стан і наближення до бачення⁵². Філософія прямує за людським духом, що перевищує самого себе, свої межі, але зупиняється перед нездоланною перепоною – екстазом, оскільки це вже не пізнання, до якого можлива критика дослідника. Проте саме об'явлення становить для дослідника остаточну межу. Остаточний сенс є одночасно його межею. Екстаз – форма пізнання релігійного плану, в якому людина зустрічається з Богом сам на сам.

Завданням філософії релігії, зокрема різних її типів, є спроба подолання партикуляризму одного погляду й узурпації істини. Це мислення не лише на лінії опозиції світського і священного, але також у діалозі з іншими науками – релігізнавчими і теологічними, аби певним чином вийти за рамки власного культурного і мисленевого контексту та представити свої ідеї на обговорення. Відтак, визнання обмеженості

⁵¹ Duméry Henry. *Problem Boga w filozofii religii. Krytyczny rozbiór kategorii Absolutu i schematu transcendencji* // Tłum. I. Kania. – Kraków: Znak, 1994.

⁵² Dupré Lois. *Inny wymiar. Filozofia religii*. – Wydawnictwo Znak: Kraków, 1991. – S. 115.

перспективи даної дисципліни допомагає зберігати динаміку дослідження і спонукає до дальших пошуків. Позитивним чинником у цьому є розум людський, що уможлиблює інтерсуб'єктивність пізнання феноменів цього світу. Філософія знає, чим вона *не* є, але водночас визначає предмет свого осмислення *via negationis*. Однак цей метод слугує їй для віднайдення позитивних визначень, об'єктивності та інтерсуб'єктивності досліджень. Одним з таких позитивних чинників у цьому пошуку є розум людський, що уможлиблює інтерсуб'єктивність пізнання феноменів принаймні цього світу.

А н о т а ц і ї

Метою статті **К.Новікової «Метод *via negationis* у філософії релігії»** є дати визначення філософії релігії як окремої дисципліни. Як спекулятивна наука, вона намагається утримати автономний статус, перебуваючи, з одного боку, між релігієзнавством, а з другого - між теологією та релігійною філософією. Ця дисципліна аналізує релігії як вирази людських способів досвіду значення і буття, які будуються в релігії на протиставленні *sacrum-profanum*. Напруження між філософією і релігією відкриває суттєву рису філософії релігії – негативний метод. Цей факт наближує її до апофатичної теології. Визначення сутності та завдань цієї дисципліни відбувається з допомогою заперечення того, чим не вона є. Цей метод слугує пошуку позитивних визначень понять, об'єктивності та інтерсуб'єктивності досліджень.

Ключові слова: *релігія, Бог, криза поняття релігія, релігійні факти, релігійне мислення, релігійний сенс, натуральна релігія, філософія релігії, філософ релігії, теологія, ейдетичне бачення, критичний принцип.*

Целью статьи **Е.Новиковой «Метод *via negationis* в философии религии»** является дать определение философии религии как отдельной дисциплины. Будучи спекулятивной наукой, она пытается сохранить автономный статус, пребывая, с одной стороны, между религиоведением, а с другой - между теологией и религиозной философией. Эта дисциплина анализирует религии как выражения человеческих способов опыта значения и бытия, которые стоят на противоположности *sacrum-profanum*. Этот факт приближает ее к апофатической теологии. Определение сущности и заданий этой дисциплины осуществляется с помощью отрицания, чем она не является. Этот метод служит поиску позитивных определений понятий, объективности и интерсубъективности исследований.

Ключевые слова: *религия, Бог, кризис понятия религия, религиозное, религиозные факты, религиозное мышление, религиозный сенс, натуральная религия, философия религии, философ религии, теология, эйдетическое видение, критический принцип.*